

Baszta Więzienna w Kołobrzegu

Kołobrzeg uzyskał przywilej lokacyjny wzorowany na prawie lubeckim 23 maja 1255 roku¹. Wcześniejszy gród mieścił się kilka kilometrów na południe od dzisiejszego Budzistowia. Ścisłe wytyczenie granic miasta wiązało się z budową murów obronnych. Pierwsze obwałowanie miasta (drewno-ziemny wał wraz z fosą) miało miejsce już w XIII wieku, natomiast dopiero z drugiej połowy XIV wieku pochodzą pierwsze wzmianki o budowie murów miejskich, których pierścień nie został zamknięty przed początkiem 1400 roku, a część prac przeciągnęła się najpewniej do połowy XV wieku². Obszar chroniony murami miał ok 18 ha; dodatkową obronę zapewniała fosa, której szerokość mogła dochodzić nawet do 20 metrów³. Obszar lokacyjnego Kołobrzegu przebiegał wzdłuż ulic Dubois, Kamiennej, Rzecznej oraz Wąskiej. Prowadziły do niego cztery bramy: Brama Północna (*Porta Salis*), Brama Wschodnia, zwana Kamienną (*Valva Lapidea*), południowa Brama Młyńska (*Porta Molendinorum*), oraz czwarta, nie wzmiankowana w źródłach pisanych, przy zbiegu ul. Rzecznej i Łopuskiego⁴. Mur został wzmocniony otwartymi od strony miasta prostokątnymi basztami⁵, z których z nazwy znamy jedynie trzy – Prochową, Lontową oraz Więzienną. Jedynym fragmentem murów, który w pełni przetrwał do naszych czasów jest Baszta Lontowa, mylnie nazywana często Prochową. Zbudowana z cegły na planie prostokąta, posiada cztery kondygnacje. W ostrołukowych blendach elewacji od strony północnej znajdują się strzelnice i okienka służące obrońcom do rażenia wroga⁶. Baszta Prochowa uległa zniszczeniu w wyniku wybuchu prochu w 1657 roku⁷. Baszta Więzienna przetrwała częściowo, zachowana w formie trwałej ruiny.

W XVI wieku wszystkie bramy uzyskały murowane przedbramia w postaci szyi bramnej zakończonej okrągłymi wieżami. Otwarte baszty przebudowano jako zamknięte wieże. W czasach Nowożytnych Basztę Więzienną przystosowano do celów mieszkalnych. W XVII wieku służyła za mieszkanie miejskiego muzyka, zwanego *Kunstpfeifer*⁸, i pod taką nazwą występuje w XIX-wiecznych niemieckich źródłach. Była ona dobrze zachowana jeszcze w XIX w., bowiem z tego okresu pochodzi jej szkic wykonany przez nauczyciela rysunku w

¹ M. Rębkowski, *Początki i rozwój miasta lokacyjnego w Kołobrzegu, świadectwa Archeologii*, w: *Salsa Cholbergensis, Kołobrzeg w średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2000, s. 147.

² Ibidem, s. 154, zob. H. Riemann, *Geschichte der Stadt Kolberg*, Kolberg 1924, s. 44n.

³ L. Leciejewicz, M. Rębkowski, *Średniowieczne miasto nad Bałtykiem, EineMittelalterliche Stadt an der Ostsee*, Kołobrzeg 2000, s. 93.

⁴ *Dzieje Kołobrzegu (X-XX w.)*, red. H. Lesińskiego, Poznań 1965, s. 35. Na temat czwartej nieznanej wcześniej bramy (zwanej obecnie Bramą Nową lub Panewników), oraz prac archeologicznych przeprowadzonych w Kołobrzegu zob. *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu: Praca zbiorowa pod red. M. Rębkowskiego*, T. 1-5, Kołobrzeg, Wrocław. 1996-2010.

⁵ L. Böttger, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungs-Bezirks Köslin*, T.3, Bd. 1, H. 1, Die Kreise Köslin, Kolberg-Körlin, Belgard und Schlawe. Die Kreise Köslin, Kolberg-Körlin, Stettin 1889, s. 15.

⁶ *Dzieje Kołobrzegu...*, s. 41. M. Rębkowski, *Początki i rozwój...*, s. 148.

⁷ Informacja pochodzi z tablicy mieszczącej się przy Baszcie Więziennej.

⁸ Słowo to nie ma odpowiednika w języku polskim. Najbliższym tłumaczeniem byłoby gwizdała, *kunstpfeifer* bowiem gwizdał do melodii zamiast śpiewać.

kołobrzeskim gimnazjum – Jana Joachima Christofa Matthiasa⁹. Opublikowany przez Ludwika Böttgera rysunek przedstawia stan baszty z drugiej poł. XIX wieku¹⁰. Zachowane są na nim jeszcze wszystkie kondygnacje wraz z dachem. Według opisu Ludwiga Böttgera w XIX wieku baszta miała pojedyncze zamurowane ostrołukowe otwory okienne, a w szczycie pozostałości - blend¹¹. Autor dodaje, że baszta będzie wkrótce zburzona, ze względu na budowę ulicy¹².

Po wojnie, zachowane ruiny baszty więziennej zostały wpisane do rejestru zabytków decyzją z dnia 10.08.1957 roku pod numerem 97. Według wpisu zachowały się fragmenty podpiwniczenia z śladami sklepienia kolebkowego oraz fragmenty zewnętrznej ściany baszty od strony fosy. W ścianie widnieją trzy otwory okienne i jeden drzwiowy z czasów późniejszych – zapewne z okresu kiedy basztę przystosowano do funkcji mieszkalnej. W następnym roku basztę odgruzowano. Sytuację zmieniło wybudowanie bloku przy ul. Wąskiej w 1977 roku¹³. Ruiny baszty zostały wtedy prawdopodobnie w większym stopniu odkryte, choć zgodnie z opisem z 1957 roku stan zachowania nie uległ zbyt dużej zmianie. Ze względu na bliskość bloku mieszkalnego w ruinach baszty bawiły się dzieci, systematycznie rozbierając cegły, w murze rosły też drzewa. W latach 90-tych wykonano plomby w zniszczonych fragmentach muru, jednakże bez odtworzenia pierwotnego wątku, oraz z użyciem cegieł o wymiarach innych niż oryginalne.

W 2005 roku w pobliżu baszty wzniesiono plac zabaw, a ze względu na bezpieczeństwo dzieci basztę odgrodzono siatką od strony fosy, zaś w otworach okiennych zamontowano kraty. Baszta została oświetlona i opatrzona tablicą informacyjną¹⁴. Stan ten utrzymuje się po dzień dzisiejszy.

⁹ H. Kroczyński, *Ślady średniowiecznego Kołobrzegu w Kartografii i Ikonografii Nowożytnej*, w: *Salsa Cholbergensis, Kołobrzeg w średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2000, s. 195n.

¹⁰ Zob. L. Böttger, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*. T.3, Bd. 1, H. 2, Die Kreise Köslin, Kolberg-Körlin, Belgard und Schlawe. Kreis Belgrad und Nachträge zum Kreise Colberg-Körlin, Stettin 1890, s. 58.

¹¹ L. Böttger, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungs-Bezirks...*, s. 15.

¹² Ibidem.

¹³ W trakcie prac budowlanych omal nie doszło do rozbiórki baszty.

¹⁴ Zawierającą jednak pewne nieścisłości. Reprodukacja ryciny Jana Joachima Christofa Matthiasa została oznaczona jako pochodząca z tomu L. Böttgera z 1889 roku, a w rzeczywistości znajduje się w tomie z roku następnego. Niemieckojęzyczna część tablicy tłumaczy też dosłownie nazwę wieży na *Gefängnisturm*, zaś w XIX wiecznych źródłach niemieckich określano ją mianem *Kunstpfeiferturm*, co rodzi pewnie nieporozumienia.